CONSIDERENTE PRIVIND PRIMELE CONTURĂRI ALE PARADIGMEI AXIOLOGICE ÎN EDUCAȚIE

Gîncu Irina, dr.în pedagogie, Departamentul Limba Engleză şi Limba Franceză Specializate, USM

Reflecţiile despre valoare şi rolul acestora în educaţie sunt numeroase atât în literatura filosofică, cât şi în cea pedagogică. Valorile sunt indispensabil legate de fiinţa umană; umană este şi educaţia. Pentru a fundamenta rolul valorilor în calitatea acestora de repere ale procesului educaţional, vom evoca câteva puncte de vedere ale unor filosofi şi pedagogi.

Cuvinte-cheie: *valori, educaţie, axiologie, morală, etică, virtute, valorizare*

Valorile sînt indispensabil legate de fiinţa umană; umană este şi educaţia. Eficienţa actului paideutic este condiţionată de desfăşurarea teleologică a acestui proces. Proiectarea spre un scop şi un ideal porneşte de la un sistem de valori autentice. Astfel, pedagogia îşi structurează discursul prin asimilarea unor valori dezirabile atît pentru prezent, cît şi pentru viitor.

Conform accepţiunilor savanţilor din domeniu, sistemul de valori sociale constituie premisa de la care decelează valorile educaţionale structurate în finalităţi. Dimensiunea educaţională a valorilor se reflectă prin faptul că ele sunt create prin cunoaştere, iar cunoaşterea este educativă. Cunoaşterea schimbă, desăvîrşeşte fiinţa umană, atribuindu-i o nouă valoare, care, la rîndul ei, este o acţiune de domeniul educaţiei.

Reflecţiile despre valoare şi rolul acestora în educaţie sunt numeroase atît în literatura filosofică, cît şi în cea pedagogică. Pentru a preciza rolul valorilor ca repere ale procesului educaţional, vom evoca cîteva puncte de vedere ale unor filosofi şi pedagogi.

În antichitatea greacă, Platon a conceput lumea ideilor ca sorginte a fiinţei şi a valorilor. Printre numeroasele lucrări menţionăm în special *Republika*, o lucrare filosofică care cuprinde elaborarea unei metodologii dialectice pentru developarea Formei (*eidos)* dreptăţii, a esenţei metafizice. Accentul este pus pe dialog, pe revizuirea aspectului juridic al cetăţii, plecînd de la legislaţiile şi obiceiurile existente în diferite cetăţi greceşti sau barbare. În *Republika* acest aspect este diluat, iar accentul cade pe *reforma educaţională.* Idealul educaţional din acea perioadă era *kalokagathia*: un om frumos (*kalos*) şi bun (*agathos*). Pentru atingerea acestuia, filosoful recomandă conţinuturile educaționale necesare: educația fizică, cultivarea muzelor şi educația literară [7, p.127; 6, p.18].

Platon a trăit într-o epocă de criză a Greciei, iar operele sale sînt o reacţie de dezacord şi dispreţ faţă de situaţia politică şi etică a societăţii ateniene. În dialogurile politice *Republika, Legile, Gorgias*, Platon a descris goana după putere, necinstea, căderea moravurilor, ipocrizia.

O dificultate în descifrarea operei lui Platon sînt termenii etici. Cunoaşterea lor este importantă pentru a înţelege semnificaţia textelor platoniene. Astfel, termenii centrali ai dialogului *Republika* sînt: *arete* – virtute, *eudaimonia* – fericire, *dikaiosyne* – dreptate, justiţie, *agathos* – bun. Termenul *arete* este, de obicei, tradus prin *virtute.* El însă a suferit schimbări semnificative odată cu modificările de paradigmă culturală din istoria Greciei. În epoca lui Homer, de exemplu, omul era valoros dacă avea calităţi războinice. În secolul al V-lea î.e.n. locul eroului este luat de atlet. Virtutea sportivă sporeşte gustul pentru sport, iar idealul educaţional este centrat pe cultul sportului. Secolul al IV-lea î.e.n., prin Socrate şi Platon, deplasează accentul spre sensul moral al lui *arete,* iar la Platon – spre desăvîrşire spirituală.

Termenul *dikaiosyne* este tradus în engleză prin *justice, righteousness* sau *morality*, în limba franceză – *justice*, iar în limba română prin *dreptate* sau *justiţie***.** În perioada homerică, termenul însemna un fel de a fi al conducătorului militar cu două virtuţi: puterea lumească şi sfatul divin.

La poetul Theognis din Megara, acesta însemna o calitate a caracterului uman caracterizată prin măsură şi cumpătare. Omul bun (agathos) este omul nobil, ales, respectabil, adică omul este *agathos* dacă este *dikaiosyne*. Acest sens al lui *dikaiosyne,* de armonie a cetăţii şi a sufletului, va fi esenţial la Platon şi diferă de sensul său arhaic din dreptul de proprietate, acela între echilibrul de a da şi a lua.

Aşadar, dialogurile lui Platon se transcriu într-o filosofie morală care oferă răspuns la două întrebări: cum trebuie să trăim? Cum putem *şti* cum trebuie să trăim? Răspunsurile fragmentate la aceste întrebări le putem găsi în toate dialogurile lui Platon.

Este clar că între politic şi moral nu există nicio demarcaţie netă, aproape în fiecare dialog relevîndu-se profunda lor legătură. Problemele ridicate de viaţa socială şi politică nu pot fi gîndite separat de caracterul şi educaţia cetăţenilor. De aceea, valorile politice, aşa cum se conturează în unele dintre dialogurile platoniene, sînt intrinsec determinate de valorile morale, au un caracter derivat, deoarece sînt obţinute printr-un argument moral. Astfel, dimensiunea politică a operei lui Platon se transformă în cea educațională (morală) cu accentul pe: importanța dezvoltării interiorului și sufletului; finalitățile educaționale diferențiate; rolul culturii spirituale prin „povestirea miturilor care plămădesc firi sănătoase intelectual și moral” [7, p.169]; alegerea genurilor artistice în funcţie de finalitatea lor; educaţia fizică este un exerciţiu curativ şi recuperator pentru minte; o educaţie plăcută, fără rigiditate sau încorsetări.

Educaţia, în această opinie, este o formă superioară de asigurare a continuităţii: prin educaţie se avansează în domeniul valorilor în speranţa întăririi şi sporirii acestora; educația este garantul stabilității, ordinii și armoniei.

Asemenea lui Platon, concepţia lui Aristotel despre educaţie derivă din filosofia morală prin reliefarea virtuţilor caracterului, prin realizarea unui program sistematic de educaţie etică publică a tinerilor, prin supremația educației literare față de educația fizică. Spre deosebire de virtutea lui Platon, virtutea aristotelică înseamnă a fi înţelept, adică a avea raţiunea drept călăuză.

Educaţia morală, mult preţuită de Aristotel, este un lucru foarte dificil şi nu se face prin studiu, cum ar fi recomandat Socrate. Însuşirea virtuţilor morale, în opinia lui Aristotel, înseamnă deprindere sau exerciţiu, adică repetarea activităţilor care sunt considerate virtuoase sau imitarea unor modele de virtute. Omul devine ceea ce este prin natură, instruire şi deprindere. Cele două de pe urmă alcătuiesc educația care pregăteşte sufletul pentru dobîndirea moralităţii. Aşadar, educaţia cuprinde două categorii de activităţi: comunicarea de cunoştinţe şi formarea deprinderilor, dar cu accentul pe aspectele emoţionale şi comportamentale direct legate de formarea caracterului. *Eudaimonia* lui Aristotel, tradusă prin „etică a fericirii” de francezi sau „etică a virtuţii” de englezi, este un indicator ultim al progresului societăţii, i.e. cum să ne organizăm politic cetatea, pentru ca toţi cetăţenii să aibă o viaţă fericită? Răspunsul lui Aristotel se referă la conjugarea a trei elemente: 1. *Autorealizarea omului ca om* (împlinire personală/ profesională, prestigiu, creativitate, drepturi morale/publice, optimism) și *accesul la cunoaștere.*; 2. *Condiţiile necesare fericirii*: sănătate, familie, prieteni, situație materială; 3. *Mijloacele utile* – plăceri fizice, darurile sorţii și norocul [3, pp.143-147] .

La o privire atentă, observăm o asemănare între piramida lui A.Maslow și *eudaimonia* lui Aristotel. Unica diferență ar fi faptul că A.Maslow a studiat comportamentul uman determinat de „nevoile de bază”, iar Aristotel a cercetat comportamentul uman rațional, care este determinat de suflet, dorințe sau de caracter, care este capabil să stăpînească impulsurile și acțiunile iraționale.

Evoluţia moralităţii a continuat sub influenţa puternică a iudaismului, creînd o altă înţelegere a justului şi necesarului - morala creştină. Creştinismul a adus o nouă concepţie despre viaţă legată de ontologie şi raportată la două aspecte: emergenţa gîndirii raţionale şi dezvoltarea credinţei monoteiste, fapt care a servit drept fundament pentru o cultură nouă şi o nouă structurare a educaţiei. Dacă virtuţile (valorile) antice erau pozitive, atunci valorile moralei creştine erau esenţialmente interogative şi problematice. Esenţa creştinismului s-a manifestat

prin pendularea între spiritul de supunere şi valorile salvării. Acestă natură dublă, prin structurarea enigmatică a sa, a instalat în centrul inteligenţei umane problema limitelor a ceea ce ei cunosc şi înţeleg despre raţiunea supremă.

Valorile promovate de creştinism au contribuit la individualizarea sufletelor în cîmpul credinţei şi au reorientat energia fiinţelor umane spre un angajament nou – subordonarea vieţii eterne. Naturalismului propriu valorilor antice îi succede pesimismul religios, întreţinut de sentimentul unei neputinţe a fiinţei umane în faţa vieţii. Astfel concepută, educaţia rămîne dogmatică, realizată prin ascetism şi mortificare. Se ignoră aspectul fizic, artele şi orice sensibilitate legată de nevoile vieţii umane pămînteşti, individul fiind orientat spre viaţa eternă.

Această concepţie despre viaţă a promovat un optimism pedagogic faţă de educat. Copilul este o stare de perfecţiune la care adultul trebuie să ajungă în urma unui efort. Mai mulţi Sfinţi Părinţi ai bisericii au vorbit despre îndatorirea de natură pedagogică de a nu strica această caracteristică a copilului şi de a nu lăsa dezvoltarea sa la voia întîmplării.

La Sfîntul Vasile cel Mare găsim ideea de misiune a educaţiei, cea de reconstruire a personalităţii umane, ca fiinţă nedesăvîrşită. Asest fapt este condiţionat de astfel de factori ca: familia, imitarea adulţilor, condamnarea războiului, violenţei, iar mai tîrziu – conştientizarea culturii. Sf.Augustin ridică cu adevărat problema antropologică, cea a descoperirii subiectivităţii. Prin elaborarea programului de „umanism creştin", Sf.Augustin a văzut scopul educaţiei în iluminarea sufletului, valorificarea omului printr-un învăţămînt plăcut, interesant şi fără constrîngeri. Pînă la urmă, Augustin vede în natura umană o aspiraţie către adevăr, către binele intelectului, iar această dorinţă poate fi satisfăcută numai de Dumnezeu [8, pp.32-35].

Cugetările lui Thoma D'Aquinas despre valorile morale se structurează în jurul unor probleme-cheie ale vieţii morale: temeiul ontic al moralităţii, problema binelui şi răului, umanitatea şi stadiile vieţii morale. În această privinţă, gînditorul pune în valoare personalitatea profesorului, prezentarea sistematică a cunoştinţelor prin interogaţii şi răspunsuri cu prezenţa divinităţii prin Dumnezeu, care-i dă educaţiei scopul de a actualiza însuşirile potenţiale ale individului. În această viziune, şcoala trebuie să se afle sub autoritatea bisericii, iar educaţia se îngrijeşte doar de suflet; conţinutul educaţiei constituie cunoaşterea senzorială şi adevărul ştiinţific, care este în acord cu credinţa. Astfel, valorile morale ale lui Thoma D'Aquinas sînt *intelectualiste,* ele alcătuiesc un fel de ghid al acţiunilor morale. Aceste valori şi aspiraţii nu sînt hedoniste, deoarece consideră aspiraţia la fericire firească şi legitimă. Ele sunt *teocentrice,* pentru că Dumnezeu este principalul transcendent al ordinii morale. În opinia lui I.Kant, renunţarea valorilor creştine la hedonism constituie un mare merit, dar eudemonismul (căutarea fericirii) este incompatibilă cu o morală înaltă [idem, p.44].

Convingător în acest sens este C.Narly, care a identificat valorile supreme ale creştinismului cu directe consecinţe pedagogice:

- *desăvîrşirea* a ceea ce priveşte atît trupul, cît şi viaţa interioară, i.e. personalitatea morală;
- *activismul*, respectiv lupta interioară pentru dobîndirea binelui suprem;
- *libertatea interioară*;
- *egalitatea şi iubirea fraternă*;
- *valorificarea copilului* [Apud 4, p.37].

Umanismul renascentist, la rîndul său, a provocat răsturnarea valorilor vechi scolastice şi înălţarea altora noi. Th.Hobbes construieşte o teorie a moralei, întemeiată pe o „mecanică a pasiunilor" şi a afirmat că binele şi răul sînt valori relative şi schimbătoare de la o persoană la alta. Pentru B.Spinoza, valorile au un temei ontologic şi o funcţie pragmatică, iar idealul lui B.Spinoza este stăpînirea de sine şi perfecţiunea raţionalităţii umane [1, p.13].

Renascentiştii au abordat printre primii problema posibilităţii realizării practice a valorilor, locul lor în creaţia umană. În grija configurării mijloacelor adecvate pentru înfăptuirea valorilor, umaniştii au promovat un enciclopedism al cunoaşterii, exprimat prin idealul urmărit, cel al lui „Homo Universalis", posibil de atins doar prin studiul autorilor antici. Astfel, idealul lui

F.Rabelais este omul complet, encicloped ca ştiinţă şi ca putinţă; cel al lui Erasmus din Rotterdam este un corp sănătos, o inteligenţă cultivată, cu simţul pietăţii, deprinderi practice şi moralitate; pentru M. de Montaigne idealul educativ este cel de „gentilom", în sensul de personalitate armonios formată fizic şi sufletește (aspectul moral şi intelectual).

Urmărind evoluţia valorii în această perioadă, putem constata că moralitatea şi cultura reprezentau reperele în funcţie de care se apreciază valoarea fiecărei persoane. Se propovăduia o morală bazată pe dreptul omului de a trăi fericit şi de a se afirma în plenitudinea vigorii sale corporale şi spirituale, de a se desfăta cu plăcerile firești ale vieţii, de a-şi apăra demnitatea. Problemele omului au devenit principala preocupare a umaniştilor, care s-au străduit să ridice demnitatea acestuia prin învăţământ şi libertatea de exprimare, tinzînd spre o perfecţiune morală.

Dacă e să revenim la problema realizării practice a valorilor, F.Rabelais recomandă exemplul bun şi mediul favorabil, iar Erasmus din Rotterdam optează pentru studiul artelor liberale şi pietate. Deşi M.de Montaigne nu credea în puterea educaţiei de a schimba natura umană, el afirma despre necesitatea educaţiei vocaţionale, pe potriva înclinaţiilor, a cărei țintă ar fi virtutea ca datorie publică [5, pp.304-305].

Astfel, devine explicit faptul că educaţia în spirit umanist este o educaţie ştiinţifică în conţinut, cu apel la experienţă şi la fapte, cu tendința spre perfecţiunea morală; educaţie bazată pe un învăţământ activ şi plăcut şi care constă în a face să iasă la iveală toată umanitatea de care un individ este capabil.

Urmărind evoluţia valorii şi a influenţei acesteia asupra educaţiei realizate în spiritul umanismului şi enciclopedismului renascentist, observăm că acest tip de educaţie a devenit inadecvat exigenţelor societăţii şi dezvoltării culturale moderne. Evoluţia din domeniul ştiinţei a schimbat concepţiile tradiţionale în materie de cunoaştere, cultură şi educaţie, astfel umanismul renascentist cedează tot mai mult teren în faţa unui curent realist de gîndire şi acţiune. Transformarea omului cu ajutorul educaţiei a apărut în lucrările lui I.A.Comenius, iar mai tîrziu la filosoful J.Locke, J.J. Rouseau şi I.Kant.

Progresul social, perfectibilitatea umană şi *libertatea* vor pune în evidenţă principiile conformităţii educaţiei cu natura copilului şi cultura. Educaţia orientată spre valori va deveni condiţia cvasiunanimă a societăţii bazate pe cunoaştere, care este în continuă schimbare.

Referinţe bibliografice

1. Aiftincă M. Valoare şi valorizare. Contribuţii moderne la filosofia valorilor. Bucureşti: Editura Academiei Române, 1994. 223p.
2. Albuţ C. Elemente de antropologie, etică şi axiologie. Iaşi: Editura Societăţii Academice „ Matei Teiu Botez", 2005. 183p.
3. Aristotel. Politica. București: Biblioteca Politică, 1924. 334p.
4. Bârzescu I. Axiologie. Timişoara, 1994.136p
5. Enciclopedia de filosofie şi ştiinţe umane. Bucureşti: DeAgostini, 2004.1208p.
6. Neacşu I. Introducere în psihologia educaţiei şi a dezvoltării. Iaşi: Polirom, 2010. 331p.
7. Platon. Opere. Volumul 5. București: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986. 503p.
8. Vidam T. Introducere în filosofia moralei. Cluj-Napoca: Inter-Tonic, 1994. 203p.